

u svojoj knjizi »Sociologija i socijalizam« ukazuje na to da se Marksova misao kretala u okviru problema koje danas obuhvaćaju tri osnovne društvene nauke: sociologija u užem smislu (kao razvoj društvenih struktura i formacija), socijalna psihologija (kao istraživanje ljudske društvenosti uopće) i socijalna antropologija (kao konfrontacija ljudske društvenosti i kulturnih vrednota kroz historiju).

Dušica Seferagić

Günter Rohrmoser

HUMANITÄT DER INDUSTRIEGESSELLSCHAFT

Vandenhoek & Ruprecht, Göttingen, 1970.

Pojam, pretpostavke i konzekvencije razumijevanja humaniteta bitno su uporište rasuđivanja istne bitka i istine bitka čovjeka, traže radikalno promišljanje, posebno izazvane formalnim prizivanjem na humanitet svih suvremenih ideologija. Bez pretpostavki se odnose afirmativno prema humanitetu, što znači, ili ne reflektiranju vlastite pretpostavke ili ih samoideologiziraju. U sadašnjosti, pogotovo u obliku politike moći postavlja se pitanje tko je opunomoćen definirati što čovjek može biti i što treba biti. Evangelička teologija i teologija uopće zabrinjavaju odgovore ovim pitanjima, ili ih barem postavljaju svom težinom, ne uvijek prisutnom u ne-svetom svijetu. »Humanitet industrijskog društva« Güntera Rohrmosera isto je tako rezultat seminara pod naslovom »Karl Marx i njegovi sadašnji učenici«, koji je sazvan od Evangeličke akademije Tutzing 1970.

Dijalektika humaniteta i industrijskog društva, »drugog posvjetiteljstva« 20 st. kako autor naziva — utemeljena je na novovjekovnom promišljanju F. Bacona, na »regnum hominis«, na emancipativnom društvu, koje je ozbiljenje humaniteta. Telos modernog emancipativnog društva je ozbiljenje humaniteta, društvena proizvodnja slobode čovjeka. Princip je indiferentan i univerzalan prema religijskom i uopće ideologijskom tumačenju, što mu osigurava emancipirana država, država dovedena do svog pojma: kao pravna država garantirajući pojedincu formalne uvjete pravne slo-

bode, i socijalna država koja osigurava sadržajnu, materijalnu mogućnost ovog formalnog prava na slobodu. Aporija nastaje u sadašnjosti, u tehnologijskom društvu, jer je pojedinac kao subjektivitet ukinut ili integriran u univerzalnost principa, pa se nužnošću nameće tematiziranje supstancije humaniteta i odnosa prema industrijskom društvu.

Ovaj se odnos kreće u rasponu dijalektike kraja humaniteta i mogućeg ispunjavanja humaniteta u sadašnjosti, kao i u pozitivističkom pokušaju neutraliziranja te dijalektike. Sa stanovišta kraja humaniteta, odnosno izjednačenja pojma humaniteta sa sadašnjim društvom, uopće nema smisla govoriti o supstancijalnom humanitetu. Za autora je geneza ovog razumijevanja u teologijskoj i filozofijskoj tradiciji: bitak-čovjek razriješen je od čovjeka kroz područstvoljenje, nema unutrašnjeg određenog pojma bića čovjeka. U sadašnjem društvu i političkim uvjetima vodi totalitarnoj vladavini. Autor pri tome ne primjećuje da je ova totalitarna vladavina također totalna u svojoj socijaldemokratskoj provinijenciji visoko razvijenih zemalja, čiji je totalitarizam u suglasnosti s ispunjenjem humaniteta totalnom tehnikacijom. Težinu prigovora ovoj tezi autor iznalazi u gubitku bića prema unutrašnjem osvjedočenju tradicionalnog hmaanizma, (od Platona de Hegela), da se čovjek ne može svesti na puki prirodni fakt, nego ima sposobnost transcendencije. Da je taj bitak izgubio svjedoči njegovo mjesto u optoku od produkcije kunzumpciji, od kunzumpcije produkciji.

Drugi pol dijalektike, moguće ispunjenje humaniteta u sadašnjosti pretpostavlja čovjekovu ovisnost o prirodi i na njoj zasnovani princip hijerarhije gospodstva čovjeka nad čovjekom, dakle, nemogućnost ispunjenja humaniteta u tradicionalnim, predmodernim predznanstvenim društvima. Po Rohrmoseru to je i smisao Marxovog shvaćanja permanentne revolucije kroz moderno građansko društvo, kao i zemlja u razvoju. Bitnu primjedbu, koju moramo staviti autoru u shvaćanja marksizma, jest da ga ne razumije u transcendentalnom poimanju rada-bitka i tehnike kao njegovog modaliteta. Ujedno, ukoliko se uopće marksizam razumije drugačije, po- gađaju ga sve autorove primjedbe.

Sam dijapazon problema do pozitivizma koji, po Rohrmoserovom shvaćanju, neutralizira dijalektiku kraja i mogućeg

ispunjenja humaniteta, mogao bi se svesti na pozitivizam jer obje strane dijalektike svjedoče njegov duh. Duh pozitivizma nije samo moderna znanost i njene metode, već taj je duh djelotvoran, ako je teorija ograničena na racionalnu organizaciju društva, čime je data mogućnost određenja čovjeka kroz racionalne odluke. Metodička ograničenost principa racionalnosti, kojemu znanost zahvaljuje svoj uspjeh, prepolovljava racionalnost u faktičnom stanju znanosti unutar odnosa društveno ekonomske i političke ovisnosti.

Relevantnost određenja konkretnog sadržaja humaniteta autor je lucidno analizirao u aporijama, koje se nalaze u dominantnim shvaćanjima čovjeka: a) kao bića potrebe, b) kao bića odgovornosti, c) kao bića društvene prakse. A) afirmativni karakter industrijskog društva koje zadovoljava potrebe ostaje na aporiji određenja potrebe same. Ili je čovjek postavljen na prirodne potrebe, katalog potreba — time je negirana sloboda, ili na neodređene prirodne potrebe, koje su otvorene, onda je nemoguće reći o sadržaju humaniteta zbog promjenljivosti potreba u povijesti. B) Utemeljenje humanosti na autonomnosti znači da je nehumano ako je čovjek objekt odluke, ako je ne donosi autonomno, što znači ako nije u skladu s formalnim samoodređenjem. Formalitet ovog određenja humanosti leži u principu autonomij esame. Hiatus se ukazuje kada se formalitet pokušava kompenzirati kroz odgovornost, »čovjek je biće odgovornosti« za sebe samoga i svijet. Pri tome se ne nadilazi formalitet autonomnog principa, a prizivanje na odgovornost spram pojedinaca opet je aporija: posljedice nisu jednoznačne, budućnost sama treba biti kroz odgovornost kao princip nešto principijelno novo i drugo. C) Marxovo shvaćanje čovjeka kao bića, koje samo sebe producira u povijesnoj, društvenoj praksi bazira se na novovjekovnom emancipativnom shvaćanju društva, u shvaćanju korijena čovjeka u sebi samom. Građanske sociologije, kao npr. Gehlen koji određuje čovjeka kao biće manjkavosti, ontologiziraju pojam otuđenja na prirodnu konstantu neuništivu u povijesti. Ako se marksizam ne promatra kao ontokozmoantropologija već kao antropologija, sve ga aporije obuhvaćaju s nerješavanjem filozofijske aporetike određenja humaniteta, kao npr. u Blocha neodređenošću Još-ne-bitka, u Sartrea, ili u Marcu-

sea koji transcendirira u obličju utopijskog postulata apstraktnog i bez posredovanja.

Uz temeljitu analizu tih problema u Marcusea (»Erziehung und Terror in der politischen Theorie H. Marcuse«), Adorna (»Der Verfall des Fortschritts in der Negativen Dialektik«), Horkheimera (»Die Theorie der Zweiten Aufklärung«) i Habermasa (»Subkultur und politische Praxis bei Habermas«), autor naglašava izmjenu funkcije i telosa u suvremenom društvu, njemu imanentnih. Per definitionem, emancipativno društvo je društvo napretka dok producira samo u sebi uvjete za ozbiljenje humaniteta. Iz gornjih je izvođenja vidljivo samoideologiziranje »prosvjetiteljstva 20. st.«, jer se društvena funkcija uzima kao telos, dijalektika, koju je radikalno reflektirao Fichte u prelazu od učenja znanosti u filozofiju religije. U ograničenju svojeg emancipativnog samorazumijevanja negira se supstancijalni subjektivitet sam, kao uvjet koji mora biti pretpostavljen za ozbiljenje humaniteta. Svaki humanizam, koji teži mjestu humaniteta, razriješenom od strukture ove dijalektike, vodi u traženju subjekta unutrašnjosti u utopiju, nemoć. Totalno ozbiljenje emancipacije je moguće kroz zaboravljanje subjektiviteta, kao što je to domislio pozitivizam i time bio kraj vlastitih pretpostavki emancipativnog društva.

Aporije subjektivitet — društvo, volja — ostvarenje pojam — činjenica, neriješene su u emancipativnom društvu antropologijom samom. Stoga odgovor na pitanje: tko će odrediti neodređeni pojam humaniteta u društvu sadašnjice: tehokrati, demokratski izabrani političari, komunistički ideolozi, zapadno društvo, koje raspolaže komunikacionim sredstvima ili kršćanska crkva, visi, po našem mišljenju, između marksizma i kršćanske teologije.

Rohrmoser je usprkos ozbiljnosti prelaženju problemima prekratko istumačio marksizam sveden na antropologiju, i tako se odlučio u ovoj dilemi za teologiju u sadašnjosti, i koja je kraj emancipacije, kraj njenih pretpostavki i mogućnosti. Usprkos primjedbama koje mu možemo staviti, ova nas knjiga, nevelika opsegom, vraća na razmišljanje pretpostavki u čijoj sjeni stojimo.

Blaženka *Despot*